

njemu lektorju angleščine na ljubljanski filozofski fakulteti dr. Alasdairu MacKinnonu, ki mu je posredoval iz Anglije več biografskih podatkov o omenjenih osebah.

Lahko smo veseli, da je dnevnik Bogumila Vošnjaka postal dostopen javnosti. Zgodovinarjem je tako postal lahko dostopen nov vir, pa tudi vsi drugi, ki jih zanima čas prve svetovne vojne, slovensko razmišljanje in kulturno življenje tistega časa, bodo imeli na razpolago prijetno in zanimivo branje.

Vasilij Melik

Petra Svolfšak, **Soška fronta**. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1994. 102 strani.

Vasja Klavora, **Koraki skozi meglo. Soška fronta – Kobarid – Tolmin 1915–1917**. Klagenfurt, Ljubljana, Wien : Hermagoras Verlag – Mohorjeva založba, 1994. 335 strani.

Po pravici povedano bi se morali zida sleherne domače knjige na temo vojaške zgodovine I. svetovne vojne iskreno veseliti in zato smo veseli tudi obeh zgoraj navedenih monografij, vendar naše veselje ob skrbnem prelistavanju in branju kmalu splahni. Oba avtorja sta nedvomno vložila v svoji deli izjemen napor in nedvomno veliko znanje, vendar je videti, da zastavljenega cilja nista znala prav izpeljati. Še več, odkrito se lahko vprašamo, kaj sta s takšnim načinom obdelovanja zahtevne vojaške tematike, sicer na domačih slovenskih tleh, sploh hotela doseči. Dobro je vedeti, da pisanje zvrsti *militaria* zahteva celega in pravega človeka, še najbolj pravšnji za takšno mukotrpno opravilo je poklicni vojak; če piše o vojaških dogodkih kdorkoli drug, se mora resno spoprijeti z vojaškimi vedami, predvsem se mora nenehno izpopolnjevati s prebiranjem takšnih ali drugačnih vojaških del in zgodovinski moment tu v prvi vrsti ni tako zelo pomemben. Posebna podzvrst pisanja o *militaria* je vednost o orožju, oborožitvi, stroju posamičnih vojsk, o uniformah, znakih etc. Končno je za moderno komentiranje starih vojaških dogodkov več kot zaželeno imeti ali pridobiti dar razsojanja takratnih razmer na bojišču, skušati dometi strateške in taktične nagibe, ki so pripeljali do takšnih in drugačnih uspešnih ali zgrešenih operacij oziroma akcij. Končno je tu še vojaška terminologija, ki v naših novih srednjeevropskih razmerah ni nujno le samogibno ponavljanje privzgojenih balkanizmov, ampak pomeni vračanje k izvirnim tradicionalnim slovenskim vojaškim vrednotam in terminom ter hkrati skuša s pomočjo standardnega domačega jezika kovati nove.

Toliko za uvod, saj bo slehernemu zahtevnejšemu bralcu takoj jasno, da takšni deli, kot sta to monografiji Petre Svolfšak in Vasje Klavore, pomenita le nujno potrebno vmesno stopnjo, da se lahko slovenska vojaška historiografija počene naprej in začne enkrat loviti moderna dela tujih avtorjev. Če obe monografiji primerjamo na primer z resnično poplavo anglosaških del na tematiko I. in II. svetovne vojne, takoj opazimo, da obema avtorjema zlasti manjka tista prefinjena didaktičnost, tako značilna za mlade angleške in ameriške avtorje na polju aeronavtičke, tematičnih obdelav kopenske vojske, posamičnih slavnihi enot: radevedni uporabnik takšnih knjig v trenutku ugotovi vrednost in uporabnost dela in se zato tudi njegova zahtevnost do vojaške literature povečuje. Za moderni val zahodne publicistike in resnih strokovnih del iz zvrsti *militaria* je seveda značilna še neizmerna širina avtorjev, njihovo prav pikolovsko obravnavanje podrobnosti in naravnost umetniško doziranje količine podatkov, ki jih bralec še radevoljno sprejme, ne da bi ga tematika začejala utrujati. Končno je pri modernih zahodnih piscih pomemben tudi odnos do nekdanjih sovražnikov: sovraštva oziroma odklanjanja praviloma ni več, zato je toliko bolj vpeto v vrstice občudovanje o takšnih ali drugačnih dosežkih nasprotne strani, tako v tehniki kot v pogumu. In nikakor ne gre pozabiti človeka, ki mu mladi rod vojaških historikov namenja vedno več prostora in skuša raziskati in prikazati utrinke usod bojevnikov iz pretekle oziroma polpretekle dobe našega stoletja, če se pri našem razmišljanju omejimo prav na moderno človeško zgodovino.

Od vsega povedanega je **Petra Svolfšak** nedvomno marsikaj hotela izpeljati in zastavila si je cilj, obdelati *Soško fronto* nekoliko drugače od dosedanjih piscev; pri tem je očitno imela v mislih v prvi vrsti kolikor toliko uporaben vodnik po nekdanjem bojišču na Soči, saj je njena monografija vsaj v nekaterih ozirih prava paša za oči. Zelo domiselno se je pri knjigi izkazalo tudi objavljanje starih posnetkov, in sicer v barvni tehniki, torej takšnih, kot so se bili ohranili v naš čas. Da so tonirane fotografije oziroma bikrome razglednice prava paša za oči bralcev, so pred časom znali presoditi prav pri ugledni reviji *National Geographic*, nakar je takšna moda po ovinkih našla pot celo do nas. Pri vodniški publikaciji *Soške fronte*, kljub sila obrabljeneemu naslovu, prijetno padejo v oči posamični topografski podatki, do katerih se je pisateljica brez dvoma dokopala z lastnim topografskim raziskovanjem zemljišča; marsikatero druge, za večino že pozabljene ali manj znane podrobnosti, so plod avtoričinega večletnega mukotrpnega pregleddovanja slovenske in tuje literature o soškem bojišču.

Če je torej bila knjiga zamišljena kot priročen in lahko razumljiv vodnik, se superlativi žal kmalu tako ali drugače nehajo. Predvsem je avtorica hotela le preveč stvari hkrati združiti v svojo knjigo, dejansko knjižico skromnejšega obsega in vsekakor zelo posrečenega žepnega formata (razpotegnjenost v višino), zato je logično, da je prvi svetovni spopad obdelan le v najnujnejših potezah in še tu so napake. Tudi pri vojaški terminologiji pisateljica niha od enega izraza do drugega, kakor je bila peč ekscerptirala od tega ali onega avtorja. Kljub veliki želji po izčrpnih podatkih jih je le – teh pri opisu posamičnih spomeniških

lokacij odločno premalo in tudi dikcija opisa stilnih sestavin spomenikov bi bila lahko določnejša. Ker seveda imamo kopico zgodovinskih podatkov na napisnih ploščah (moderna vojaška epigrafika!), zlasti kratic posamičnih vojaških enot, se resnično čudimo, zakaj avtorica takšne kratice navaja, ne da bi se jih bila potrudila dešifrirati (LIR namreč pomeni *Landwehr-Infanterie – Regiment* in tako dalje). Če se že navajajo in slikovno prinašajo spomeniki v težavnejših jezikih, na primer v madžarskem, bi se jih resnično kazalo potruditi dati prevesti!

Avtorica pri opisu spomeniškega fundusa načelno popotuje od severa proti jugu in bežno oplazi tudi sedanji italijanski del Krasa, vendar se v globlje vzhodno hrbtišče fronte ne spušča; žal nekatere spomenike prinaša zgolj v sliki in kratkem besedilu pod fotografijo, izredno pomembno pokopališče 96. IR v Črnicah ima sicer vrisano na zemljevidu, vendar ga v obravnavi ni. Videti je, da je monografija nastala preveč hlastno. Pogrešamo tudi poizkus gradacije oziroma valorizacije posamičnih spomenikov glede na vzporedno celoto bojišča, saj je več kot očitno, da nekateri izjemni dosežki, na primer *Javorica*, *Log* (Srednji) *pod Mangartom* in *Črniče* tako po pristnosti kot kvaliteti presegajo območni prostor in pomenijo spomenike evropske razsežnosti. Avtorica bi se lahko potrudila prikazati še pomembno bohinjsko frontno hrbtišče, nato globoko notranjost oziroma etape postaje, na primer Ljubljano, da ne omenjamo vseh pomembnih lokacij lazaretov in pokopališč na Kranjskem in Štajerskem. Pozitivno je, da je avtorica našla prostor eksodusu obsojnih Slovencev – civilistov.

Knjižica Petre Svovljšak bi bila vsekakor koristnejša, če bi bila bolj ostro razdeljena na kratek uvodni tekst in izčrpnjšo obdelavo posamičnih spomenikov in bojnih prizorišč, nemara kar po abecednem redu. V pričujoči obliki je zadeva nepregledna in še prepotrebne indeksa ni nikjer. Priloženi zemljevidi so bolj okrasne narave in o njihovi natančnosti ne bi izgubljali besed. Namesto premelevanja vsemogoče takšne ali drugače literature bi bilo koristnejše, navesti kakšno desetino najuporabnejših del, zlasti tistih, ki resnično pomenijo seznanitev s posamičnimi lokacijami. Od srca upajmo, da se bo avtorica lotila prihodnje knjige o soškem bojišču bolj skrbno in da nam bo postregla tudi s kakšno tehniško podrobnostjo.

Če smo pri prvi knjigi pogrešali marsikatero podatke, jih je v solidno obsežni in bogato ilustrirani knjigi **Vasje Klavore** celo kar nekam preveč, vsaj za tako zamišljeno delo, ki se bolj nagiba k feljtonistiki in publicistiki kot k resnemu vojaškemu zgodovinskemu delu. Vsekakor velja takoj na začetku poudariti, da je pisatelj odličен zemljiščni poznavalec gornje- in srednjesoškega bojišča in da je temu svojemu »konjičku« namenil več kot obilo dragocenega časa. Dobro je opozoriti na njegovo prvo knjigo, *Plavi križ*, v katerem obdeluje bovški odsek fronte na Soči, z vrhom dogajanja v 12. soški bitki. Ker je pisatelj gnala neustavljiva želja, izvedeti kar največ o lokacijah, ki jih je bil že prej dodobra prehodil, se je logično odpravil tudi v znanstvene ustanove in konkretno v slavnem *Kriegsarchiv* izbrskal več kot dragocene podatke, tako tekstovne kot slikovne narave. Ob vsem tem je Klavora sproti dopolnjeval topografijo ostalin in opravil ničkoliko pogovorov z udeleženci bojev oziroma z domačini, ki so za dogajanja izvedeli od svojih staršev. Prav ta del je neprecenljive vrednosti tako v prvi kot v drugi monografiji, ki se zdaj ambiciozno nadaljuje v nekakšen drugi del obdelovanja soške fronte (da se tu že tolikokrat uporabljeni naslov navaja kot nekakšna serija, je manj moteče). Kot rečeno, tako pri prvi kot drugi monografiji o soški vojni je avtor resnično dal iz sebe vse tisto, kar je vedel in zbiral skozi desetletja, in po tej plati projektu ni kaj očitati. Še več, glede na kritike prve knjige je Klavora drugo dopolnil oziroma opremil s kar največ natančnimi izvirnimi zemljevidi in skicami, za njihovo sedanje razumevanje so pridane celo moderne specialne karte, in to v barvi. Po želji avtorja so bili nekateri zemljevidi oziroma grafični prikazi posebej narisani. Mnóžica izvernih fotografij je tako v prvi kot drugi knjigi izredna paša za oči in pri starih slikah je nedvomno prav, da so odtisnjene tonirano; to vsekakor ni dobro za moderne posnetke, ki bi bili prav lahko črno beli in še bralca bi manj spravljali v dilemo.

Toliko o pozitivnih dosežkih knjige, ki je nedvomno zakladnica podatkov in ki bo, upajmo, zanimiva tudi za razvajenega zahodnega bralca nemške narodnosti, saj je bil *Plavi križ – Das blaue Kreuz* že preveden v nemščino, *Koraki skozi meglo* pa še bodo. Žal moramo ugotoviti, da je avtor v preveliki želji, strniti kar največ podatkov na enem samem mestu, zagrešil v bistvu podobno napako kot pri prvi knjigi: dogajanje je kljub posamičnim ostro ločenim poglavjem nepregledno, razbitost enovite prebojne operacije med 12. soško bitko je zdaj celo razpotegnjena na dva dela in dogajanje še južneje istega usodnega 24. oktobra bo nemara obdelano še v eni ali dveh drugih delih. Sicer velja za takšen način ustvarjanja *licentia poetica*, avtor torej že ve, vendar se mi osebno takšen način dela ne zdi posrečen. Čisto drugače bi bilo, če bi se bil avtor že prej odločil za čisto topografsko naravo knjige in tako bi nekdanje bojišče zlahka razbil na več odsekov. Čudimo se, zakaj ni obdelal tako enkratne prebojne operacije med Bovecem in Tolminom v eni sami posebni knjigi, saj ga je drzno podjetje nedvomno očaralo: tudi naslov zadnje knjige naj bi pomenil korakanje vojaških oddelkov *Srednjih sil* na izhodiščne pozicije, vseskozi v megli in dežju, vendar bi prav lahko pomenil tudi drzen izpad Šlezijcev iz sestave 12. *infanterijske divizije* proti Kobaridu.

Klavora je pregledal veliko vojaških zgodovinskih knjig in se pretolkel tudi skozi zanimiva osebna pričevanja udeležencev, zlasti skozi spominsko monografijo kasnejšega generalfeldmaršala *Erwina Rommela*, tako da bi bilo njegovo vživljanje v vojaški jezik in razmišljanje nedvomno veliko uspešnejše. Čeprav avtor brez dvoma že nekoliko obvlada umetnost vojaške razsoje, je ta kar nekam zavrtla s prevečkratnim citiranjem celih strani izvernih zapisov očividcev, tako da se posamične nedvomno zanimive misli nisoogle v zadostni meri udejaniti. Klavora je po slogu dosleden izbiri določenega vojaškega

jezika, torej tistega, ki se je bil uveljavil skozi zgodovinsko »kratko« obdobje karadjordjevičevske Jugoslavije, partizanstva in titovske druge Jugoslavije, zato logično pri njem starih slovenskih vojaških izrazov ne najdemo. Tudi sicer se ni spuščal v tehniške podrobnosti tako oborožitve kot frontnega hrbtišča, vendar je dal v slikovnih prilogah obilo avtentičnih posnetkov, ki kar kličejo po izčrpniji strokovni obdelavi. Prav tako je Klavora uvidel, da brez obravnavanja širšega frontnega hrbtišča, tudi tistega na Kranjskem, ne more biti in je kar lep del besedila in dokumentacije namenil prav Bohinju, etapni postaji za avstrijsko obrambo Krnskega pogorja. Dolej enkratno je obdelana tudi dolina Baške grape z vitalno *Bohinjsko železnico*, po kateri so se stekali transporti orožja, municije in opreme ter hrane; nismo zasledili, da bi bile omenjene posebne avstrijske *Eisenbahn – Kompanien*, sestavljene v veliki meri iz železničarjev Slovencev, ki so skrbele za nemoten prevoz čim bližje fronti, v 11. soški bitki celo v ostrem artilerijskem ognju.

Takšnih ali drugačnih epizod, za katere vemo, jih je nič koliko in razumljivo ima Klavora pravico, da o njih razmišlja po svoje. Tudi epizoda z zaspalimi kraljevimi ogrskimi domobranci – *Honvédi* na Krnu je pri njem opisana drugače, oziroma naj je sploh ne bi bilo, in vendar mi je o njej natančno tako pripovedoval pokojni oče, ki je v dvajsetih letih služil pri kraljevih *Alpinih* kot podporočnik: italijanska alpinska organizacija je očitno poznala pravo resnico! Kritični smo na primer tudi do takšnih trditvev Klavore, da je bilo zavetje Krna ne vem kako pomembna pridobitev za Italijane. Predobro vemo, da so se avstrijske pozicije na odseku Veliki Lemež – Bogatin kar za nekaj kilometrov vbočile na gorskem brezpotju in da ta del bojišča poslej ni bil več kapitalnega pomena ne za italijanske ofenzive in ne za avstrijsko obrambo, saj je bila poslej največja dejavnost prav med morjem in Tolminom, seveda z izjemo 12. bitke.

Žal moramo biti kritični tudi zaradi uporabljenega znanstvenega aparata, oziroma zaradi načina njegove uporabe. Pri tako široko uporabljenih citiranih celih strani izvirmih tekstov bi bilo veliko lepše, če bi bil posamičen vir dosledno naveden v opombi pod črto ali na koncu slehernega poglavja. Viri so, resnici na ljubo, resda navedeni na koncu knjige, vendar na nekoliko nenavaden način: vsekakor bi radi videli abecedni vrstni red! Ko vendar nekoliko skrbneje pogledamo seznam natisnjenih uporabljenih del, z začudenjem opazimo, da nekaterih kapitalnih naslovov med njimi ni, na primer že kar slavne študije *Daskalovičeve* o »bitki kod Kaporeta« iz leta 1925 v cirilici, s kasnejšim natisom v latinici. Čudimo se tudi načina citiranja še slavnjega generalštabnega dela *Oesterreich – Ungarns letzter Krieg – OeUIK* v prevedenih izpisih nekega ljubitelja vojaške zgodovine, saj bi bil moral Klavora nedvomno sam še enkrat pregledati izvirmik in se na kraju in v času seznaniti s to izredno edicijo: kaj je sploh še vredno pisati o soški vojni, če že obstaja ta gigant v petnajstih delih!

Pisati o soški vojni je vsekakor vredno, tudi zato, da se ljudstvo izobražuje s preteklo zgodovino, ki zaradi političnih in ideoloških razmer polpreteklega časa ni mogla oziroma smela najti pot v ustrezne knjige, z nekaj redkimi in nevtralnimi pisanimi izjemami. Torej je zlasti v Klavorinemu primeru več kot pozitivno, da naši ljudje vendar dobijo v roke primerno branje in se tako lahko izobrazijo tudi o tem segmentu narodove zgodovine. Klavora ima na voljo dve poti: ali čisto znanstveno ali čisto publicistično, z izbranim in izostrenim posluhom selektivnosti in didaktičnosti. S takšnim prenatrpanim pristopom po našem mnenju že drugič ni dosegel pravega namena, pregledno in komentirano predstaviti soško bojevanje. Lahko se odloči tudi za ločen topografski pristop, prav tako bi bila odlična edicija komentiranega topografskega albuma starih fotografij, kjer bi se sedanja prenasičenost materije porazgubila oziroma dobila svoj poseben čar. Vsekakor je dobro zastaviti povsem vojaško pisanje, saj je prav tega pri nas najmanj. O specialnih edicijah o orožju in tehniki ne kaže izgubljeni besed, so težke ob začetku in plodne na koncu. Zakaj avtor ne razmišlja o vojaških grobovih, o seznamih žrtev, o udeležencih, ljudeh? Videti je, da še vedno ostaja vpet v miselni vzorec, ki je doslej krojil način pisanja zgodovinskih del o soški vojni.

Last but not least, v novih demokratičnih razmerah kar nekaj preveč moti Klavorino poudarjanje, da je bila staroavstrijska vojska »tuja«; morda tako misli in občuti sam, vendar je bila staroavstrijska država s svojo vojsko za naš narod manj tuja, kot je bilo to v primeru kasnejše slovenske vpetosti v balkanska obzorja. Prav množica slovenskih soldatov na Soči, z javnimi besedili v našem jeziku na posamičnih velikih spomenikih in zlasti vojaških grobovih dovolj jasno nakazuje polinacionalno naravo habsburške države, kar se je še kako lepo zrcalilo prav v njenih oboroženih silah. Skrajni čas je že, da nehamo s pejorativnim prikazovanjem in razmišljanjem o tej stari državi, katere častni konstitutivni del so naši ljudje bili vse od poznega zgodnjega srednjega veka naprej. Če bomo poudarjali, da so spomeniki zlasti avstrijske strani na Soči »naši«, bomo še najbolj poskrbeli, da jih bo naš narod ponosno varoval tudi v prihodnje.

Davorin Vuga

Nadja Pahor Verri, *Oltre il filo. Storia del campo di internamento di Gonars 1941–1943*. Gonars: Biblioteca comunale »D. Di Bert«, 1993. 267 strani.

Med krajevno in splošno zgodovino nekih evropskih deželnih stvarnosti, ki so bile pred petdesetimi leti zaradi italijanskega imperializma hudo prizadete, spada tudi in to v polni meri sodobna zgodovina na tej in drugi strani Soče, torej zgodovina Primorske ali Julijske krajine v času od leta 1918 do leta 1945.